

Genç Yaş Grubunun Organ Bağışına Yönelik Düşünce ve Bilgi Düzeylerinin Verilen Eğitime Göre Karşılaştırılması

Comparison of Young Age Group's Thoughts and Knowledge Levels on Organ Donation in Terms of Education Given

ÖZ

AMAÇ: Çalışma lise öğrencilerinin organ bağışına yönelik düşünce ve bilgi düzeylerinin belirlenmesi, ayrıca verilen eğitime göre düşüncelerinde ve bilgi düzeylerinde anlamlı farklılık olup, oluşmadığının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEMLER: Araştırma Ankara ilinde eğitim veren bir kız meslek lisesi 9. sınıf öğrencilerinde uygulanmıştır. Çalışmaya 113 öğrenci katılmıştır. Veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Öğrencilere ön test uygulanmasının ardından, 60 dakika süren eğitim verilerek son test uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır.

BULGULAR: Organ bağışına yönelik sorulan tüm sorularda eğitim öncesi ve sonrası istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu, eğitim ile öğrencilerin bilgi eksikliğinin büyük ölçüde giderildiği bulunmuştur.

SONUÇ: Organ nakli olmayı bekleyen çok sayıda hasta olmasına rağmen organ temininde yaşanan yetersizlikler, organ bağışını gündeme getirmektedir. Bu kapsamda eğitim sürecinin başından itibaren müfredata bu içerikte konular eklenmesinin ve benzer toplumsal organizasyonlarla bilincin artırılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Organ bağışı, Organ nakli, Eğitim, Sağlık yönetimi

ABSTRACT

OBJECTIVE: This study was conducted to determine the thoughts and knowledge levels of high school students on organ donation, and also to examine whether a significant difference has occurred in their thoughts and knowledge levels in terms of the training given to them.

MATERIAL and METHODS: The research was applied to the 9th grade students in a vocational high school for girls serving in the province of Ankara. 113 students participated in the study. Data was collected using the survey method. A pre-test was applied to the students first, a 60-minute training was given afterwards, and then a final test was applied to them. SPSS 22.0 program was used in evaluation of the data.

RESULTS: It was found that, there was a statistically significant difference between before and after training in all questions asked towards organ donation, and that lack of knowledge of the students was considerably eliminated.

CONCLUSION: Even though there are many patients waiting for organ transplantation, deficiencies encountered in obtaining organs bring into agenda the organ donation. In this context, it is considered that inserting subjects on this issue into the curricula from the beginning of education process, and raising awareness through similar social organizations are important.

KEY WORDS: Organ donation, Organ transplantation, Education, Health management

Yasin UZUNTARLA

Gülhane Askeri Tıp Akademisi,
Sağlık Hizmetleri Yönetimi Bilim Dalı,
Ankara, Türkiye

Geliş Tarihi : 08.03.2016

Kabul Tarihi : 18.03.2016

Yazışma Adresi:

Yasin UZUNTARLA

Gülhane Askeri Tıp Akademisi,
Sağlık Hizmetleri Yönetimi Bilim Dalı,
Ankara, Türkiye

Tel : +90 312 304 29 18

E-posta : yuzuntarla@gata.edu.tr

GİRİŞ

Sağlık yönetimi, sağlık alanındaki problemleri ele alarak çözümler üretmeye çalışan, alternatifler sunan ve her zaman daha iyiye ulaşmak için sağlık alanındaki tüm paydaşların katılımını, organize olmasını vurgulayan multidisipliner bir alandır. Bu bağlamda sağlık yönetiminin ve yöneticilerinin, organ bağışının ve naklinin olması gerekenden çok daha düşük olmasından dolayı bu konuya önem göstererek farkındalık ve program oluşturması gerekmektedir.

Organ nakli, görevini yerine getiremeyecek düzeyde olan, fonksiyonu bozulan bir organın yerine sağlam bir organın nakledilmesidir (1). Organlar, beyin ölümü gerçekleşmiş kadavralardan veya canlı vericilerden temin edilmektedir (2). Günümüzde kalp, kalp kapağı, akciğer, karaciğer, böbrek, pankreas, ince barsak, kemik iliği, kan, deri, kornea, ekstremiteler, rahim gibi olan pek çok organ ve dokunun nakli gerçekleştirilebilmektedir (3).

Organ bağışı ise 18 yaşını doldurmuş ve akli dengesi yerinde olan kişilerin yaşarken iki tanık huzurunda ve yetkili sağlık biriminde organlarını bağışladığını beyan etmesi ve ilgili evrakı doldurması ile olmaktadır. Bu kişiler bağış yapmış olsa da, organlarının alınabilmesi ancak yoğun bakımda beyin ölümünün gerçekleşmiş olması ve yakınlarının da organlarının bağışlanmasına onay vermesi durumunda mümkün olabilmektedir (4). Yani hayattayken organ bağış kartı doldurulmasının, hukuken bir geçerliliği bulunmamaktadır. Sadece yakınların onay vermesini kolaylaştırmakta ve manevi bir miras duygusu oluşturmaktadır. Organ bağış formunu düzenlemeye yetkili sağlık birimleri; kamu ve üniversite hastaneleri, bazı özel hastaneler, toplum sağlığı merkezleri ve bazı aile sağlığı merkezleri, il ve bazı ilçe sağlık müdürlükleridir.

Ülkemizde Mart 2016 itibarıyla ulusal organ ve doku nakli bekleme listesinde toplam 28.193 kişi kayıtlıdır. Bunlardan 22.383'ü böbrek, 2.575'i kornea, 2.258'i karaciğer, 653'ü kalp, 267'si pankreas, 52'si akciğer, 3'ü kalp kapağı, 2'si ince bağırsak nakli beklemektedir (5). Ulusal organ ve doku bağış bilgi sistemine bakıldığında ise toplam 183.994 kişinin organ bağış formu doldurduğu görülmektedir. İl bazında sırasıyla en yüksek İzmir (23.804), İstanbul (22.382), Muğla (11.947) halkının; en düşük ise Bitlis (34), Bayburt (34) ve Düzce (75) halkının organ bağışında bulunduğu görülmektedir. Kurum bazında ise en yüksek İzmir İl Sağlık Müdürlüğü (14.884), Manisa İl Sağlık Müdürlüğü (6.021), Derince İlçe Sağlık Müdürlüğü'nde (5.578) organ bağış formu doldurulmuştur (6).

Bu çalışma lise öğrencilerinin organ bağışına yönelik düşüncelerinin ve bilgi düzeyinin belirlenmesi, ayrıca verilen eğitime göre düşüncelerinde ve bilgi düzeylerinde anlamlı farklılık olup, oluşmadığının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEMLER

Tanımlayıcı nitelikteki bu araştırma, Ankara ilinde eğitim veren bir kız meslek lisesinin 9. sınıf öğrencilerinde

uygulanmıştır. Çalışmaya 113 öğrenci katılmıştır. Veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Soru formunun ilk bölümünde aile gelir düzeyi, ebeveynlerinin eğitim düzeyi, ailede böbrek hastası ve böbrek nakli olma durumu, konuyla ilgili bilgi kaynakları ve ders müfredatına yönelik 8 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise uzman kişilerin görüşleri alınarak araştırmacı tarafından oluşturulan, öğrencilerin organ bağışına yönelik düşüncelerinin ve bilgi düzeylerinin ölçüldüğü 8 soru yer almaktadır. Öğrencilere birinci ve ikinci bölümden oluşan ön testin uygulanmasının ardından 60 dakika süren eğitim verilerek, ikinci bölümdeki sorulardan oluşan son test uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. İlk bölümdeki yanıtlar frekans analiziyle, ikinci bölümdeki eğitim öncesi ve sonrası yanıtlar ise McNemar testi ve McNemar-Bowker testi ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel olarak $p < 0,05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyodemografik özelliklerine bakıldığında; %45,1'inin aile gelir durumunun 1301-2600 TL arasında, %33,6'sının annesinin ve %39,8'inin babasının lise mezunu olduğu bulunmuştur. %46,9'u organ bağışı ve nakli hakkında bilgiye ihtiyacı olsa internet aracılığıyla ulaşacağını, %54,9'u akrabalarında ya da yakın çevresinde organ bağışında bulunan kişi olmadığını, %95,6'sı ailesinde böbrek hastası olmadığını, %98,2'si ailesinde böbrek nakli olan birey olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca katılımcıların %58,4'ü ders müfredatında organ bağışına ve nakline yönelik bir konuya yer verilmediğini bildirmiştir (Tablo I).

Katılımcıların organ bağışı hakkındaki düşüncelerinin ve bilgi düzeylerinin, eğitim öncesi ve sonrasına göre karşılaştırması Tablo II'de sunulmuştur. Öğrencilerin organ bağışı hakkındaki bilgi düzeyinde eğitim öncesi ve sonrasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuş olup ($p < 0,001$), eğitimin bilgi düzeyini yükselttiği bulunmuştur.

Organ bağışında bulunmak için nelerin gerekli olduğu hususunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0,001$). Gerekli olan kimlik ve iki şahit, eğitim öncesi %16,8'i tarafından yanıtlanırken eğitim sonrası yükselerek %85,0'i tarafından yanıtlanmıştır.

Öğrencilere organ bağışında bulunabilecek yaş sorulmuş ve eğitim öncesi ile sonrası arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0,001$). 18 yaşının doldurulması gerektiğini yanıtlayanlar eğitim öncesi %26,5 iken, eğitim sonrası %77,8'e yükselmiştir.

Katılımcılara hangi birimlere organ bağışı yapabilecekleri sorusu yöneltilmiş ve yanıtların eğitim öncesi ile sonrası arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturduğu bulunmuştur ($p < 0,05$). Emniyet Genel Müdürlüğü'nde organ bağışı yapılabileceğini yanıtlayanlar eğitim sonrası azalırken, diğer birimleri yanıtlayanlarda artış görülmektedir.

Tablo I: Katılımcıların sosyodemografik özellikleri.

	n	%
Aile gelir durumu		
1300 TL ve daha az	23	20,4
1301-2600 TL	51	45,1
2601 TL ve üzeri	39	34,5
Anne öğrenim düzeyi		
Okur-yazar veya değil	7	6,2
İlkokul mezunu	19	16,8
Ortaokul mezunu	36	31,9
Lise mezunu	38	33,6
Üniversite mezunu	13	11,5
Baba öğrenim düzeyi		
Okur-yazar veya değil	3	2,7
İlkokul mezunu	20	17,7
Ortaokul mezunu	29	25,6
Lise mezunu	45	39,8
Üniversite mezunu	16	14,2
Organ bağışı ve nakli hakkında bilgiye ihtiyacınız olsa öncelikle nereden ulaşırsınız?		
İnternet	53	46,9
TV	19	16,8
Sağlık personeli	22	19,5
Aile/yakın çevre	19	16,8
Akrabalarınızda ya da yakın çevrenizde organ bağışında bulunan var mı?		
Evet	4	3,5
Hayır	62	54,9
Bilgim yok	47	41,6
Ailenizde böbrek hastası var mı?		
Evet	5	4,4
Hayır	108	95,6
Ailenizde böbrek nakli olan birey var mı?		
Evet	2	1,8
Hayır	111	98,2
Ders müfredatınızda organ bağışına ve nakline yönelik bir konuya yer verildi mi?		
Evet	14	12,4
Hayır	66	58,4
Bilgim yok	33	29,2

Organ bağışı yapılabilecek organ ve dokularda, eğitim öncesi ve sonrasında böbrek nakli hariç ($p=0,250$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Listede yer alan organların hepsinin bağışlanabileceğini yanıtlayanlar eğitim öncesinde %24,8 iken, eğitim sonrası %81,4'e yükselmiştir.

Böbrek nakli için kan ve doku uyumunun gerekliliği hususunda eğitim öncesi ve sonrası arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$). Kan ve doku uyumunun gerektiğini yanıtlayanlar %37,2'den %80,5'e artmıştır.

Katılımcılara organ bağışı ve naklinin dini yönden sakıncalı olup olmadığı sorulmuş ve eğitim öncesi ile sonrası arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$). Dinen sakıncası olmadığını savunanlar eğitim öncesinde %24,8 iken, eğitim sonrası %80,5'e yükselmiştir.

Öğrencilere organ bağışı yapmak için yeterli yaşa geldiklerinde organ bağışında bulunma durumları sorulmuş ve eğitim öncesi ile sonrası arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$). Bağışlamayı düşünenler %15,0'den %53,1'e yükselmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma, toplumsal sağlık sorunu olarak nitelendirilebilecek organ bağışı ve naklinin yetersizliğinin ele alınarak, lise öğrencilerinin organ bağışına yönelik düşüncelerinin ve bilgi düzeyinin belirlenmesi ayrıca verilen eğitime göre düşüncelerinde ve bilgi düzeylerinde anlamlı farklılık olup, oluşmadığının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Katılımcıların eğitim sonrasında %88,5'i, eğitim öncesinde ise sadece %11,5'i organ bağışı hakkında yeterli bilgisinin olduğunu ifade etmiştir. Bu oran benzer çalışmalarda lise öğrencilerinde %30,0 (7), tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinde %66,0 (8), sağlık meslek yüksekokulu öğrencilerinde %60,5 (9), hemşirelerde %40,0 bulunurken (10), üniversitede görev yapan personelde ise %72,0 olarak bulunmuştur (11). Lise öğrencilerinin bu konudaki bilgilerinin yetersiz olmasında, bilgi düzeyinin yaşa, eğitime ve sosyal çevreye göre değişmesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırmamızda öğrenciler organ bağışı ve nakli konusunda bilgiye ihtiyaçları olsa sırasıyla internetten, sağlık personelinin, televizyondan ve aile/yakın çevresinden ulaşabileceklerini ifade etmişlerdir. Günümüzde internetin artık yaşamımızın içinde olmasının ve kullanımının yaygınlaşmasının sonuçlarda etkili olduğu düşünülmektedir. Bazı çalışmalarda ise öncelikle televizyonun tercih edildiği bulunmuştur (12-15). Organ bağışı ve nakli konusunda halkı aydınlatmak, doğru bilgiler sunmak ve organ mafyası, organ ticareti gibi haber değeri yüksek olan asılsız haberlerin olumsuz etkisini azaltmak amacıyla medya kuruluşlarına ve çalışanlarına çok büyük görevler düşmektedir (16-18).

Tablo II: Eğitim öncesi ve sonrası organ bağışına yönelik yanıtların değerlendirilmesi.

İfadeler		Eğitim öncesi	Eğitim sonrası	P
		n(%)	n(%)	
Organ bağışı hakkında yeterli bilginiz var mı?	Evet	13(11,5)	100(88,5)	<0,001*
	Hayır	100(88,5)	13(11,5)	
Organ bağışında bulunmak için neler gereklidir?	Sağlık raporu	50(44,3)	15(13,2)	<0,001**
	Noter belgesi	31(27,4)	1(0,9)	
	Kimlik ve iki şahit	19(16,8)	96(85,0)	
	Adli sicil kaydı	13(11,5)	1(0,9)	
Organ bağışında bulunabilmek için en az kaç yaşını doldurmuş olmak gerekmektedir?	16	12(10,6)	1(0,9)	<0,001**
	18	30(26,5)	88(77,8)	
	20	45(39,9)	22(19,5)	
	22	15(13,3)	2(1,8)	
	25	11(9,7)	-	
Sizce hangi birimlere organ bağışında bulunulabilir?	Toplum/Aile sağlığı merkezleri	48(42,5)	99(87,6)	<0,001*
	Kamu ve üniversite hastaneleri	66(58,4)	110(97,3)	<0,001*
	İl/ilçe sağlık müdürlüğü	42(37,2)	91(80,5)	<0,001*
	Özel poliklinikler	25(22,1)	45(39,8)	0,004*
	Bazı özel hastaneler	32(28,3)	66(58,4)	<0,001*
	Emniyet Genel Müdürlüğü	44(38,9)	17(15,0)	<0,001*
Sizce hangi organ ve dokular bağışlanabilir?	Kalp	76(67,3)	103(91,1)	<0,001*
	Böbrek	105(92,9)	108(95,6)	0,250*
	Karaciğer	96(85,0)	106(93,8)	0,002*
	Akciğer	84(74,4)	106(93,8)	<0,001*
	Kornealar	58(51,3)	100(88,5)	<0,001*
	Pankreas	40(35,4)	97(85,8)	<0,001*
	İnce bağırsak	41(36,3)	95(84,1)	<0,001*
	El-kol-bacak	46(40,7)	96(84,9)	<0,001*
	Rahim	33(29,2)	93(82,3)	<0,001*
	Kalp kapağı	40(35,4)	97(85,8)	<0,001*
Böbrek nakli için kan ve doku uyumu gerekli midir?	Evet, gereklidir	42(37,2)	91(80,5)	<0,001*
	Hayır, gerekli değildir	71(62,8)	22(19,5)	
Organ bağışı ve naklinin dini yönden sakıncası olduğunu düşünüyor musunuz?	Sakıncalı	38(33,6)	3(2,7)	<0,001**
	Sakıncalı değil	28(24,8)	91(80,5)	
	Kararsızım	47(41,6)	19(16,8)	
Yeterli yaşa geldiğinizde organ bağışında bulunmayı düşünür müsünüz?	Evet	17(15,0)	60(53,1)	<0,001**
	Hayır	52(46,1)	23(20,4)	
	Kararsızım	44(38,9)	30(26,5)	

*McNemar Testi, **McNemar-Bowker Testi

Organ bağışında bulunulmasının en önemli engellerinden olarak görülen dini sakıncalar açısından bakıldığında(19) , öğrencilerin eğitim öncesinde %24,8'i, eğitim sonrasında ise %80,5'i organ bağışının dinen sakıncası olmadığını belirtmiştir. Bazı çalışmalarda ise lise öğrencilerinin %43,0'ü (7), üniversite öğrencilerinin %97,5'i (20), tıp fakültesi öğrencilerinin %77,8'i (21), kız üniversite öğrencilerinin %95,1'i (22) organ bağışının dinen sakıncalı olmadığını belirtmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından 03.03.1980 tarihinde alınan 13 sayılı kararla, organ bağışı ve naklinin dinen sakıncası olmadığı belirtilmiştir (23). Bireylerin sakıncalı olduğunu düşünmesinin bilgi eksikliğinden kaynaklandığı ve gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerekse Sağlık Bakanlığı'nın bu konudaki çalışmalarının faydalı sonuçlar vermeye başladığı değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda organ bağışında bulunmak isteyenler eğitim öncesinde %15,0, eğitim sonrasında ise %53,1 olarak bulunmuştur. Diğer çalışmalarda ise hemşirelik öğrencilerinin %66,7'si (24), anestezi teknikerliği öğrencilerinin %54,7'si (25), tıp fakültesi öğrencilerinin %72,3'ü (26), sağlık personelinin %75,7'si (27) organ bağışında bulunmayı istemektedir. Çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak, araştırmamızda organ bağışına yönelik sorulan tüm sorularda eğitim öncesi ve sonrası istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu, eğitim ile öğrencilerin bilgi eksikliğinin büyük ölçüde giderildiği görülmektedir. Bu noktadan yola çıkarak, organ bağışına odaklanan bilgilendirme eğitimlerinin okullar başta olmak üzere halka ulaşılabilir her uygun ortamda verilmesinin faydalı olacağı ve farkındalık oluşturacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla sağlık yöneticilerine, çalışanlarına, eğitimcilere ve karar alıcılara önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

1. T.C. Sağlık Bakanlığı Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği. [Erişim tarihi:12.01.2016]; Erişim: <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-560/organ-ve-doku-nakli-hizmetleri-yonetmeli.html>
2. Sungur MA, Mayda AS: Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi dönem I ve dönem VI öğrencilerinin organ bağışı konusunda bilgi ve tutumları. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2014;4:15-20
3. Çayırılı M: Transplantasyonda genel prensipler. İçinde: G Kalaycı (ed), Genel cerrahi. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2002:633-644
4. T.C. 2238 sayılı ve 1979 tarihli Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Kanunu. [Erişim tarihi: 12.01.2016]; Erişim: <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-445/tarihi29051979--sayisi2238--rg-tarihi03061979--rg-sayisi-.html>
5. T.C. Sağlık Bakanlığı Organ ve Doku Bilgi Sistemi. [Erişim tarihi: 01.03.2016]; Erişim: <https://organ.saglik.gov.tr/web/Default.aspx>
6. T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Organ Bağışı Bilgi Sistemi. [Erişim tarihi: 01.03.2016]; Erişim: <https://bagis.saglik.gov.tr/Login.aspx>
7. Çetin G, Harman Ö: Lise öğrencilerinin organ nakli ve bağışı konusundaki bilgi ve tutumları. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi 2012;1:172-177
8. Edirne T: Türkiye'de organ ve doku nakli uygulamaları: Sonuçları ve strateji önerileri. T Klin J Med Sci 2004;24: 261-266
9. Yaşar M, Oğur R, Uçar M, Göçgeldi E, Yaren H, Tekbaş ÖF, Korkmaz A: Bir Sağlık Meslek Yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin organ bağışı konusundaki tutumları ve tutumlarına etki eden faktörler. Genel Tıp Derg 2008;18:33-37
10. Aytaş Ö, Kartalçı Ş, Ünal S: Bir grup hemşirenin sosyodemografik verileri ve tükenmişlik düzeyleri bağlamında organ bağışına bakış açıları. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2011;18:26-32
11. Akış M, Katırcı E, Uludağ HY, Küçükçılç B, Gürbüz T, Türker Y, Kayacan H, Öngel K, Gül H: Süleyman Demirel Üniversitesi personelinin organ-doku bağışı ve nakli hakkındaki bilgi ve tutumları. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2008;15:28-33
12. Özer GF, Yavuz A, Beydağı KD, Fidancıoğlu H, Akın E, Sanlı I, Tembela H, Bozkurt L, Urak S: Pamukkale Üniversitesi Denizli Yüksekokulu'nda öğrenim gören bir grup öğrencinin organ nakli ve bakışına yönelik görüşleri ve bilgi düzeylerine eğitimin etkisi. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2008;7:39-46
13. Okka B, Demireli O: Konya ilinde halkın organ bağışı konusuna bakış açılarının değerlendirilmesi. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2008;16:148-158
14. Alam AA: Public opinion on organ donation in Saudi Arabia. Saudi J Kidney Dis Transplant 2007;18:54-59
15. Akçöltekin A: Sınıf öğretmenlerinin organ bağışı tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. Karadeniz 2014;6:52-63
16. Morgan SE, Harrison TR, Long SD, Afifi WA, Stephenson MT, Reichert T: Family discussions about organ donation: How the media influences opinions about donation decisions. Clin Transplant 2005;19:674-682
17. Sato H, Akabayashi A, Kai I: Public appraisal of government efforts and participation intend in medico-ethical policymaking in Japan: A large scale national survey concerning brain death and organ transplant. BMC Medical Ethics 2005;6:1-12
18. Efil S, Şişe Ş, Üzel H, Eser O: Afyon ilinde halkın ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi sağlık çalışanlarının organ bağışı konusuna ilgilerinin değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2013;2:361-384
19. Toru Ü, Ayada C: Dumlupınar Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin organ bağışı ve transplantasyona bakış açıları. Int J Basic Clin Med 2015;3:15-19
20. Kavurmacı M, Karabulut N, Koç A. Üniversite öğrencilerinin organ bağışı hakkındaki bilgi ve görüşleri. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi 2014;11:15-21

21. Koçak A, Aktaş EÖ, Şenol E, Kaya A, Bilgin UE: Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin organ nakli ve bağışı hakkındaki bilgi düzeyi. *Ege Tıp Dergisi* 2010;49:153-160
22. Kılıç S, Koçak N, Türker T, Gürpınar H, Gülerik D: Kız üniversite öğrencilerinin organ bağışı konusundaki tutumları ve bu tutumlara etki eden faktörler. *Gülhane Tıp Dergisi* 2010;52:36-40
23. T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı. [Erişim tarihi: 27.02.2016]; Erişim: <http://www3.diyanet.gov.tr>
24. Aktaş YY, Karabulut N: Giresun Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'ndeki hemşirelik öğrencilerinin beyin ölümü ve organ bağışına ilişkin bilgi ve tutumları. *Fırat Tıp Dergisi* 2012;17:129-134
25. Çırpan FK, Gürer A, Gayef A, İçli E, İnanlı E: Anestezi programı öğrencilerinin organ bağışı hakkındaki bilgi ve tutumları. *Anestezi Teknisyen ve Teknikerleri V. Mezuniyet Sonrası Eğitim Semineri*, İzmir, 24-25 Kasım 2012
26. Naçar M, Çetinkaya F, Kanyılmaz D, Tokgöz B, Utaş C: Hekim adaylarının organ nakline bakış açıları. *Türk Neph Dial Transpl* 2001;10:123-128
27. Ünal S, Elyas Z, Kaya Y, Özcan C: Sağlık personelinin beyin ölümü ve organ bağışıyla ilgili inanç ve tutumları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2010;20:389-400